

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi

M. Fatih ÇALIŞIR (*)

Öz

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi'nin (öl. 1686'dan sonra) Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi kataloğunda Zeyl-i Vâkı'a-nâme başlığıyla kayıtlı tarihçesi ilk kez İsmet Parmaksızoğlu tarafından 1976 yılında gerçekleştirilen VIII. Türk Tarih Kongresinde ilim âlemine tanıtılmıştır. Parmaksızoğlu'nun Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi olarak adlandırdığı eser, aradan geçen uzun zamana rağmen hak ettiği ilgiyi görmemiş, müstakil bir çalışmaya konu olmamış, bir-iki tarih araştırması dışında kitaba referansta bulunulmamıştır. Hâlbuki Şeyhî'nin kitabı, XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin önde gelen divan şairlerinden Alaşehirli Veysi'nin (öl. 1628) Vâkı'a-nâme'sine yazılan bir nazîre olması sebebiyle edebiyatçıların ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı kaydetmesi nedeniyle de tarihçilerin ilgisini çekmesi beklenen önemli bir eserdir. Bu makalede henüz yayımlanmamış tarihçe muhteva açısından ele alınacak ve ilgili literatüre atıfla tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi, Macar Serhaddi, On Yedinci Yüzyıl Osmanlı Tarihi, II. Viyana Kuşatması, Köprülü Dönemi.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 29.09.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

(*) Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

E-posta: mfatih.calisir@ihu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-2752>

M. Fatih Çalışır, "Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 15, (Kasım 2022): 269-289

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.114>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek (d. after 1686) and His Concise History

M. Fatih ÇALIŞIR (*)

Abstract

İsmet Parmaksızoğlu first introduced the concise history (*tarihçe*) of Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek (d. after 1686) to the academic world at the 8th Turkish History Congress in 1976. Recorded under the title *Zeyl-i Vâkı'a-nâme* in the catalog of the Ankara Adnan Ötüken City Public Library, but named *Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi* by Parmaksızoğlu, the work has not received the attention it merits, has not been the focus of a monograph, and has not even been cited except in a few historical studies. Since Sheykhi's work is a *nazîre* or imitation of *Vâkı'a-nâme of Alaşehirli Veysi* (d. 1628) and documents significant events that occurred on the Ottoman-Habsburg frontier in the second half of the seventeenth century, it should be of interest to academics of Ottoman literature and history. This article attempts to examine Sheykhi's as-yet-unpublished work and discuss it in the light of secondary literature.

Keywords: Sheykhi Ibrahim Efendi of Osijek, The Ottoman-Habsburg Frontier, Seventeenth-Century Ottoman History, The Second Siege of Vienna, The Köprülü Period.

Original Research Article

Submission Date: 29.09.2022

Acceptance Date: 29.11.2022

(*) Asst. Prof., Ibn Haldun University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History

E-mail: mfatih.calisir@ihu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-2752>

M. Fatih Çalışır, "Ösekli Şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra) ve Tarihçesi," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 15, (November 2022): 269-289

DOI: <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.114>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı aktaran Öseklî Şeyhî İbrahim Efendi (öl. 1686'dan sonra)'ye ait tarihçe ilk kez İsmet Parmaksızoğlu tarafından 1976 yılında gerçekleşen XIII. Türk Tarih Kongresi'nde ilim âlemine tanıtılmıştır.¹ Eskimiş siyah meşin bir cilt içerisinde sayfada 25 satır nesir kırmızı bir hatla kaleme alınan ve 56 varaktan oluşan bu tarihçenin söz başları ve cetvelleri kırmızıdır ve bazı varaklarında yer yer tahripler ve yırtılmalar vardır. Eser, Parmaksızoğlu'na göre, Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı Koleksiyonu'nda yer alırken daha sonra Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'ne intikal etmiştir.² Kütüphane yetkilileri tarafından 4 Ağustos 1947'de "Tevârih-i Osmâniye, Şeyhî İbrâhim" notuyla kayıt altına alınan ancak online katalogda *Zeyl-i Vâkı'a-nâme* olarak adlandırılan eser halen Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde 608 numarada kayıtlıdır.³ Parmaksızoğlu'nun metnin içinde geçen *nazîre* ifadesinden hareketle *Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi* şeklinde adlandırdığı bu tarihçeyi bir deftere istinsah ettiği ve bu defterin yine aynı kütüphanede 4237/3 numarada kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.⁴ Söz konusu kopya, Parmaksızoğlu'nun tek nüsha olduğunu fark ettiği eserin kaybolmasını önlemek adına kendince bir tedbir aldığına ya da en azından eser üzerinde çalışmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Şevval 1384 / Şubat 1965 tarihli istinsah kaydında kitabın "Beç Kalesi önündeki büyük ric'atla ilgili" faydalı bir risâle olduğu yazılıdır.

Parmaksızoğlu, Şeyhî'nin kitabında başlıca üç temayı işlemeye özen gösterdiğine dikkat çeker: a) Bireylerde ve toplumda görülen ahlâkî zaaf, haset, kin ve tamah,⁵ b) Marifet ve maharet sahibi insanların kıymetinin bilinmemesi,⁶ c) Viyana'daki hezimet sonrası Macaristan topraklarında yaşanan ve adeta bir jenosit hareketini andıran hadiseler.⁷ Parmaksızoğlu'nun

¹ İsmet Parmaksızoğlu, "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile İlgili Özel Tarihler ve Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 11-15 Ekim 1976: Kongreye Sunulan Bildiriler, 2. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, 1073-1094.

² Kırşehir'de yer alan Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı, 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı yasa ile kapatılan dergâhlardan biridir. Kapatılmasının ardından dergâhta bulunan eşyalar çeşitli yerlere dağıtılmış, kitapların bir kısmı Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi adını alan Umumi Kütüphane'ye devredilmiştir. Konu ile ilgili yakın tarihli bir araştırma için bkz. Hüsnü Gürbey, Mahsuni Gül ve Hakkı Taşğın, "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Ardından Hacı Bektâş Veli Dergâhı'ndaki Eşyaların Durumu," *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 101 (2022): 421-440.

³ Parmaksızoğlu, "Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," 1088-1089. Kütüphane katalogunda eserin müellifinin Aseklî İbrahim Efendi olduğu belirtilmiştir. Milli Kütüphane-Ankara, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 608. <http://yazmalar.gov.tr/eser/zeyl-i-vakia-name/58055>

⁴ Bu nüsha kütüphane katalogunda *Nazîre-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, müellifi ise Evseklî Şeyhî İbrahim olarak kaydedilmiştir. Bkz. Milli Kütüphane-Ankara, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 4237/3. <http://yazmalar.gov.tr/eser/nazire-i-vakia-name-i-veysi/81243> Parmaksızoğlu'nun istinsah ettiği nüshanın varlığından beni haberdar eden Dr. Cumhuriyet Bekar'a teşekkür ederim.

⁵ Öseklî Şeyhî İbrahim Efendi, *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 608, 11^b.

⁶ "Hasan Paşalı" diye takip edilip öldürülenler ile Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın mazlûmen katli buna örnek gösterilebilir. Bkz. *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 18^a ve 19^b.

⁷ Parmaksızoğlu, "Öseklî İbrahim Efendinin Tarihçesi," 1090-91.

tanıtımı ve belli bir çerçeveye oturtma gayretine rağmen Şeyhî'nin tarihçesi müstakil bir çalışmaya konu olmamış, hak ettiği ilgiyi görmemiş ve bir-iki tarih araştırması dışında kitaba atıfta bulunulmamıştır.⁸ Hâlbuki söz konusu tarihçe XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin önde gelen divan şairlerinden Alaşehirli Veysi'nin (öl. 1628) *Vâkı'a-nâme'sine* yazılan –Şeyhî'ye göre– bir nazîre olması sebebiyle edebiyatçıların ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Macar serhaddinde yaşanan birçok önemli olayı kaydetmesi nedeniyle de tarihçilerin ilgisini çekmesi beklenen önemli bir eserdir. Bu makalede henüz neşri yapılmamış olan tarihçe içerik açısından ele alınacak ve Parmaksızoğlu'nun çalışması bir ileri safhaya taşınmaya çalışılacaktır.⁹

Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi

Döneme dair biyografik kayıtlarda hakkında bir detaya rastlamadığımız Ösekli Şeyhî İbrahim Efendi'yi sadece tarihçesine düştüğü notlardan tanımaktayız. Şeyhî, örneğin, eserinin ilk sayfalarında doğum yerinin Ösek (Hırvatça Osijek) olduğunu şu ifadelerle okuyucuya bildirir: “Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa... kal'a-yı Ösek muhâfazâsında olup kal'a-yı mezbûr ise bu 'abd-i sâhibü't-terkîm eş-Şeyhî İbrahim –âmâc-ı rahmet-i Rahîm– efgende-i le'imîn maskat-ı re'si olmağın rahm-i silâ tarîkıyla tevessül...”¹⁰ Eserindeki ifadelere dayanarak Şeyhî'nin Gazi Seydi Ahmed Paşa (öl. 1660) dairesinden Yusuf Paşa,¹¹ Şeyhoğlu Ahmed Paşa¹² ve Tımışvar Beylerbeyi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın hizmetinde bulunduğunu ve bu paşaların maiyetinde birçok sefere katıldığını söylemek mümkündür. Parmaksızoğlu, kitabın zahriyesinde bulunan “Hâzâ kitâb-ı tevârih-i 'Osmâniyye. Sâkin-i meydân, müellifeş M. Şeyhî İbrahim” ifadesinden hareketle Şeyhî'nin hâmisi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın hizmetinden ayrıldıktan sonra Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı'na çekilmiş ve burada vefat etmiş olabileceğini belirtir.¹³

⁸ M. Fatih Çalışır, “A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676),” (Basılmamış Doktora Tezi, Georgetown Üniversitesi, 2016), 10, 14-15, 64, 97; Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması / Yedi Başlı Ejderin Fendi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

⁹ Makalenin yazım ve tashiine yapmış oldukları katkılardan dolayı Dr. Mustafa Öksüz, Dr. Sadık Yazar, Dr. Ramazan Pantık ve derginin hakemlerine teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁰ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 1^b.

¹¹ “Ol esnâda hattâ bu râkımü'l-hurûf efkenderi müşârünileyh Yûsuf Paşa hazretlerinin divân kitâbeti hizmetinde bulunmağla bu seferde bile bulunmak müyesser olmuştur.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 29^b. Şeyhî, Pirinççi Filibeli Mehmed Paşa'nın başarısızlığa uğraması sonrası Kara Mustafa Paşa'nın “Seydi Ahmed Paşa merhumun çırağlarından” Yusuf Paşa'yı Bucak Tatarları ve Rumeli Eyaleti askeri üzerine serdar kılıp Petro Doroşenko'ya yardıma gönderdiğini bildirir. Şeyhî'nin paşanın maiyetinde katıldığı sefer bu seferdir. Bkz. *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 29^b. Seydi Ahmed Paşa için bkz. Mehmed Ali Ünal, “Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 10 (2011), 1-24.

¹² “Bu râkımü'l-hurûf bendeleri dahi bile Şeyhoğlu Ahmed Paşa divân efendiliği ile bulunup teveccüh olundu.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 37^a-37^b. Saruhan Mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa, *Viyana Kuşatması* sırasında ön planda olan komutanlardandır. Bkz., Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, muhtelif yerler.

¹³ Parmaksızoğlu, “Ösekli İbrahim Efendinin Tarihçesi,” 1088.

Eserin Muhtevası

Şeyhî, ilk varağı kopuk olmasından dolayı hamdele kısmına dair bilgimiz olmayan kitabının salvele kısmını uygun manzumelerle süslemiştir. Müellif, eserin sebep-i telif kısmında inzivada ve karamsar düşünceler içerisinde bulunduğı bir zamanda akraba ziyareti maksadıyla Ösek'e gittiğini ve burada Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa ile tanışıp hizmetine girdiğini söyler. "Gerçi müddet-i kesir hidemât-ı mîr-i mirân üzere olub lâkin henüz zevâyâ-yı vüzerâyâ karin olmamağla" diyerek esasında güne değin birçok beylerbeyinin hizmetinde bulunduğunu ancak ilk kez bir vezirin hizmetine girdiğini ifade eden müellif, "ol vezir-i sâhib-i mesâf hazretlerinin rikâb-ı devletlerinde muğtenem-i ni'am-ı bî-kerân ve mazhar-ı envâ'-ı lutf u ihsân olduğumuz mümteni'ü'l-beyândır" ifadesiyle hamisinden büyük lütuf ve ihsan gördüğünü belirtir. Yazdığı kitap esas itibariyle paşadan gördüğü iyiliklere teşekkür etmek ve paşanın icraatlarının bilinmesini sağlamak içindir.¹⁴ O sırada Ösek Köprüsü ve Ösek Kalesi muhafazasında olan Ahmed Paşa, 1642'de Anadolu Beylerbeyi olan ve Girit kuşatmasında hayatını kaybeden Çiftelerli Osman Paşa'nın (öl. 1647) oğludur. Müellifin Macar serhaddinde yazdığı ve serhat olaylarını içeren tarihçesini Ahmed Paşa'ya ithaf etmesi eserin kıymetini artırmaktadır. Ahmed Paşa odaklı eser bu yönüyle on yedinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yazılan ve Köprülü ailesi fertleri tarafından himaye edilen tarih eserlerine bir alternatif oluşturmaktadır.

Şahit olduğu olayları başkalarına ibret olması amacıyla yazıya geçirmek istediğini de belirten müellif, bunun için kendisine "dânâ" (âlim) dediğı Alaşehirli Veysi'nin *Vâkı'anâme* başlıklı eserini örnek almıştır: "Bu dehr-i bî-vefânın etvâr-ı mütenevvi'asın icmâlen kimi 'ilmen ve kimi fehmen mazbût-i derûn olmağın şikeste-beste Vâkı'a-nâme-i Veysi'ye nazire istinbâtına 'aciz u kusûr ile heves olundu."¹⁵ XVII. yüzyıl Osmanlı edebiyatını derinden etkileyen Veysi'nin *Hâbnâme* ve *Rü'yânâme* adlarıyla da bilinen söz konusu eseri, Sultan I. Ahmed (öl. 1617, saltanatı 1603-1617) ile Büyük İskender (öl. M.Ö. 323)'in hayali diyaloglarına dayanmaktadır.¹⁶ Veysi, Sultan I. Ahmed'e¹⁷ sunduğı kitabında Hz. Âdem'den bu yana her devirde kötü olayların

¹⁴ "İmdi çünkü ol derya-dilin a'tâif-i mütenevvi'asın görüp nâ'il-i merâtib-i ihsânları olduk be-her hâl elzime-i zevîl-kemâl edâ-yı sükrânesine imtisâl itmekdir ki böyle bir vücûd-ı fâ'ikin ilâ yevmi't-tenâd evsâf-ı hamîdeleri ezkârını mu'tâd itdüğünden gayri merbût-ı elsine-i 'ibâd kılmağâ sa'y u ictihâd eyleye. Ana binâen râkımül-hurûf ezkâr-i cemîlelerin bu risâleye ma'tûf idüb edâ-yı hamd-ı Hüda ve salavât-ı Rasûl-i kibriyâ ve sitâyîş-i ashâb-ı bâ-vefâdan sonra anın ezkâr-ı ferâh-peymâsiyla dibâce-i kitâba iftitâh virmek sezâ görüldü." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^a. "Ve hem ol vezir-i kâmkârın ezkâr-ı hayrları bu takrîb ile mezkûr-i kâffe-i enâm ola." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^b. Müellif, eserin ilerleyen sayfalarında paşaya yönelik övgülerini devam ettirip şöyle der: "Zamân-ı devletlerinde celb-i kesret-i mâl ve nâyil-i vefret-i menâl ile mümtâz ve bundan böyle beyne'l-akrân ihtiyâcdan emîn ve bî-niyâz olduk." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 4^a.

¹⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 2^a ve 2^b.

¹⁶ *Hâb-nâme-i Veysi*, haz. Mustafa Altun. İstanbul: MTV Yayıncılık, 2011. Şeyhî, Veysi'nin *Vâkı'a-nâme*'sine bir nazire kaleme alırken dönemin önemli şairlerinden Nâbî (öl. 1712) de Veysi'nin *Siyer*'ine bir zeyl yazmıştır. Bkz., Yusuf Nâbî, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, haz. Abdulsamet Özmen, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

¹⁷ A. Tunç Şen, Nevizâde Atâf'deki bir kayıttan hareketle eserin Sadrazam Nasuh Paşa'ya (öl. 1614, sadareti 1611-1614) sunulduğunu belirtir. Bkz. A. Tunç Şen, "The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual:

yaşandığına değinmiş, İran ve Macaristan serhatlerinde alınan yenilgiler ile Anadolu'da baş gösteren Celâli ayaklanmaları nedeniyle hüznü kapılan padişahı teselli edip verdiği tavsiyelerle kendisine yol göstermiştir.¹⁸ Şeyhî de Sultan I. Ahmed'in vefat yılı olan 1026/1617 ile Sarı Süleyman Paşa'nın serdar olarak Macaristan'a sefere çıkmasını beklediği 1097/1686 yılları arasındaki olayları Veysi'nin eserine bir zeyl yazarak tasvir etmiştir.¹⁹

Şeyhî'nin beş bölüme (bâb) ayırdığı telifinde bölüm başlıkları şunlardır: 1) [2^b-9^b] Zikr-i evsâf-i veliyyü'n-ni'âm Ahmed Paşa ..., 2) [9^b-12^a] Da'avât-ı Sultân Mehmed Hân ve nasâyih-i ihvân-i mü'minân, 3) [12^a-16^a] Ezkâr-ı padişâhân-ı kelle-puştegân ve zemâneş-râ ahvâl-i perîşân, 4) [16^a-32^a] Fütuhât-ı Hafız Paşa der zamân-ı Mehmed Hân,²⁰ 5) [32^a-56^b] Beyân-ı ahvâl-ı perîşân-ı cihân ve âsâr-ı Kara Mustafa Paşa. Bu bölümlerde değinilen birçok önemli olay arasında Sultan Genç Osman'ın katli (1622) ile sonuçlanan hadiseler, Sultan İbrahim'in hal' ve katli (1648), Köprülü Mehmed Paşa'nın Yanova Seferi (1658), Abaza Hasan Paşa İsyanı (1658), Gazi Seydi Ahmed Paşa ile Kösec Ali Paşa'nın Erdel seferleri (1659-1662), Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi (1663) ve Raab/St. Gotthard Muharebesi (1664), Kamanîçe Seferi (1672), Çehrin Seferi (1678), II. Viyana Kuşatması (1683) ve kuşatma sonrasında Macar serhaddinde yaşanan olaylar başta gelir. Müellif, ayrıca, serhadde görev yapan Osmanlı komutanlarının faaliyetlerine dair diğer kaynaklarda bulunması güç bazı bilgiler vermekte ve katıldığı savaşları canlı tasvirlerle okuyucuya aktarmaktadır.

Kitabın ilk bölümünü hâmisi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın övgüsüne ayıran Şeyhî bu bölümde Kadızâde Hüseyin Paşa ve Şeyhoğlu Ahmed Paşa gibi önemli isimlerin "Ösek Ma'rekesi"nde düşman önünden kaçtığını ancak "salâbet ve dilâverlikde 'adîmü'l-akrân" dediği Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'nın cansiparane cenk ve hizmet edip kaleyi koruduğunu yazar.²¹ Müellif, bölümün sonunda eseri okuyanların kusurlarını örtmelerini, Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'ya, ebeveynine ve hocalarına dua etmelerini ister.²² Eserin ikinci bölümü ise siyasetnâme ve nasihatnâme türlerinin birleştiği bir tarzda, devlet adamlarına ve "ihvân" dediği Müslüman topluma tavsiye ve nasihat vermeye ayrılmıştır.

Veysi and His Habname," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2008, 41.

¹⁸ Bayram Ali Kaya, "Veysi," *DİA* 43 (2013), 76. Ayrıca bkz., Baki Tezcan, "From Veysi (d. 1628) to Üveysi (fl. ca. 1630): Ottoman Advice Literature and Its Discontents", *Reforming Early Modern Monarchies: The Castilian Arbitristas in Comparative European Perspectives*, haz. Sina Rauschenbach ve Christian Windler, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag), 2016, 141-156.

¹⁹ "İmdi Veysi-i dânenin mevâdd-ı mezkûrâtı üzere saltanat-ı Sultân Ahmed Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-ırdvân hazretlerinin zeman-ı şeriflerine değin mürûr ve güzerân iden fetret-i pür-'ibretler tahsis ü tadâd olunup devr-i mezbûrdan dahi Sultân Mehmed Hân hazretlerine gelinceye niçe 'ibret-nümâ fütûrlar sudûr eyleyüp gurûh-ı mü'minîne müeddî-i cefâ olmuşdur." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 12^b.

²⁰ 16^a'da "El-bâbü'r-râbî'fi devr-i Sultân Mehmed Han ve Fütuhât-ı Hafız Ahmed Paşa bin Köprili Mehmed Paşa" şeklinde yeni bir başlık verilmiştir.

²¹ "... mâverâsında firâvân 'asker-i İslâm var iken mütâba'at-ı evhâm üzere Kâdızâde Hüseyin Paşa ve Şeyhoğlu Ahmed Paşa ve anlarıyla dahi niçe 'asker kal'aya nigerân olmayup savb-ı pervâza kast-ı rehâyâbla irhâ-yı 'inân kıldılar. Ammâ ol vezîr-i kamkâr düşmen-i hâksârı istikbâl ve bir müddet perhâş ü cidâl eyleyüp berk-i şimşiri 'adâdan bir niçe pelîd-i murdârı vâsıl-ı derekât-ı cahîm kıldı." *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 3^a.

²² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 9^b.

“Hikmet-i Yezdân yârân-ı zemâne ekseriyâ tetebbu‘i ‘uyûb üzere pûyân ve tecessüs-i taksîrât ile mecâlis ü mehâfilde şol denlü sa‘y-i bî-kerân iderler ki ‘aşr-ı ‘âşîrin tahsîl-i kemâl ü tekâmîl-i a‘mâl-i sâliha ile hüsn-i hâle sarf-ı iktidâr eyleseler ‘inâyet-i Bârî ile derekât-ı nâkıza-i nifâkdan savb-ı kemâle ‘udûl mukarrer idi.”²³ ifadesiyle toplumda görülen ahlâkî zaafılara değinen yazar, Müslümanların sâlih ameli terk ettiklerini ve dinlerini gereğince yaşamadıklarını bildirir. Müslümanlar, müellife göre, işledikleri kötülüklerin cezasını çekmekte ancak yine de gaflet uykusundan uyanmamaktadırlar. Şeyhî, şahit olduğu olayları ve insanların dine uygun olmayan hallerini kayıt altına almak ve böylece okuyucuları yaptıkları ve yapacakları iş ve eylemlerin sonuçları hakkında uyarmak istediğini belirtir.²⁴ Dini hassasiyetleri ön plana çıkaran Şeyhî'nin nasihat amaçlı anlatı tarzı kitabın başka bölümlerinde manzum olarak karşımıza çıkar:

İ‘timâd itmez bu dehr-i dûna ey dil merd olan
Fi‘l ü kavlinde niçe tezvîr ü yalan gösterir
Eylese ma‘mûr eğer bir demde bir vîrâneyi
Şefkat etmez yine derhâl anı vîrân gösterir²⁵

Veya

Tâ ezelden bu fenâ mülkü hemân vîrânedir
Cünbiş ü gerdişleri ancak kuru efsânedir
Sûret-i zîbâ satar bin hîle vü efsûn ile
Aklı yokdur meyl idenler şübhesiz dîvânedir²⁶

Kitabın üçüncü bölümü h.1026-1058/m.1617-1648 yılları arasında tahta geçen padişahlara ayrılmıştır. Müellif, 1026/1617 yılında tahta çıkan Sultan Mustafa Han'ın üç ay üç günlük saltanatı döneminde fitne ve fesadın çoğaldığını ve padişahın bir köşede inzivaya çekildiğini belirtir. 1027/1618 yılında tahta geçen, müellifin “şâhbaz-ı bülend-pervâz” dediği Sultan Osman ise Hotin Seferi (1030/1621) sonrası mazlûmen katledilmiştir. Padişahın öldürülmesiyle cihana “nâr-ı iftirâk” düşmüş, nice vakar sahibinin ırz ve namusu ayaklar altına alınmıştır.²⁷ Secîli bir nesirle anlatısına devam eden yazar, “Fi‘l-hakîka bu gerdûnun âsâr u ‘ibreti kâbil-i takrîr ve dâir-i tahrîr değildir.” şeklinde bir yorumda bulunduktan sonra neredeyse her önemli olaydan sonra tekrarlayacağı –Veysi'nin de eserinde tekrarladığı– bir kalıp içerisinde şu soruyu sorar: “İmdi böyle bir pâdişâh-ı cihân bu mertebe zulme pâyimal-i devrân olup ve eğer ma‘reke-i Hotin mâverâsında telef ü zâyî‘ olan insân ve burada dahi bu fesâd ile hâk-ile yeksân olan hânümân bî-kıyâs u bî-im‘ân olup ‘âmme-i halk-ı cihân bu dağdağa ile hayrân u sergerdân oldukda mı bu ‘âlem ma‘mûr u âbâdan idi?”²⁸ Şeyhî, üçüncü bölümün bu kısmını Sultan Osman

²³ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 11^b.

²⁴ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 12^a.

²⁵ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 29^a.

²⁶ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 35^b.

²⁷ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 13^b.

²⁸ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysi*, 13^b. Veysi'nin *Hâb-nâme*'sinin karakteristik özelliği hemen hemen her anlatının

için yazdığı ve içinde “Şüphe yokdur şühedâ menziline basdı kadem” ifadesi geçen manzum bir taziye ile bitirir.²⁹

Sultan Mustafa'nın ikinci kez tahtta çıkışından ve akabinde Sultan Murad (öl. 1640, saltanatı 1623-1640)'ın hükümdarlık yıllarından kısaca bahseden yazar, padişahın 1048/1638 yılında Bağdat'ı ele geçirmesi sonucunda herkesin büyük sevinç yaşadığını ve bu fethin daha sonraki birçok zaferin yolunu açtığını bildirir. Ancak IV. Murad da tüm şan ve azametine rağmen ölümden kaçamamıştır. Dönemdeki toplumsal olaylara değinmeyi de ihmal etmeyen yazar, IV. Murad devrindeki tütün yasağına ve bu yasağın toplumda asayiş sağlamak için padişah tarafından nasıl kullanıldığına şu şekilde dikkat çeker: “Ol pâdişâh-ı deryâ-dil erbâb-ı fesâddan ziyâde rencide olmağla şâribü'd-dühân olanların bahânesiyle dahi niçe ecsâd-ı 'ibâdî şemşir-i gayz ile zîr-i zille-i hâka bırakup bî-nâm u nişân eyledi ve gülzâr-ı dehr-i hârî fesâddan 'ârî kıldı.”³⁰ Akabinde Sultan İbrahim dönemini anlatmaya başlayan Şeyhî, bu padişahın nefesine yenik düştüğünü, halk arasında tekrar fitne ve fesat çıktığını, nihayet Sultan Osman Han gibi Sultan İbrahim'in de mağduren ve mazlûmen katl edildiğini yazar ve şu kritik soruyu sorar: “Bu dâr-ı bî-vefâ her hâlde mesâib ü cefâdan hâli olmayup pâdişâh-ı İslâm rûy-ı 'arzda bu yüzden katl olundukda mı bu 'âlem ma'mûr u âbâdan idi?”³¹ Şeyhî'ye göre padişahların katledildiği, gereksiz savaşlar ve siyasi hırslar sonucu nice insanın kanının akıtıldığı ve ailelerin parçalandığı dönemlerde mamuriyet (bayındırlık) ve âbâdanlıktan (âbat olma, şenlik, umran) söz etmek mümkün değildir.

Kitabın dördüncü ve beşinci bölümleri müellifin birçoğuna şahit olduğu olayları içermesi bakımından eserin en kıymetli ve en detaylı bölümleridir. Babasının katlinden sonra çocuk yaşta tahta oturtulan IV. Mehmed'in (öl. 1693, saltanatı 1648-1687) tahttaki ilk yılları “fitne-i bî-kıyâs, tuğyân ve âşub” ile geçip müellifin ifadesiyle, “tantana-i ihtilâl tafsil üzere beyân olunması bî-ihhtimâldir.”³² “Mesned-i serîr-i vezâret bir hâle karîn olmuş idi ki üç günde bir vezîr ahkâm-ı erâzil ile tahvil ve tağyîr olurdu.” diyen müellif, “vezîr-i Müşteri-tedbir” ya da

sonunda sorduğu bu tarz çarpıcı sorulardır. Örneğin, “Gürûh-ı mekrûh-ı Tatar tuyup 'bu diyâr 'avratlarının karnında a'lâ incüler bitermiş' diyü ol gün ahşama dek yüz kırk binden ziyâde za'ife-i bî-günâhın sine-i hayâtı çâk olup aslâ yoğmuş diyince hutta-i İrân ve Tûrân'da cins-i nisâdan eser kalmayup sahrâ-yı 'âlem selhâneye döndükde mi 'âlem ma'mûr u âbâdan idi?” *Hâb-nâme-i Veysî*, 74.

²⁹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 13^b. II. Osman'ın hal' ve katlini ele alan en önemli iki çalışma için bkz. Gabriel Piterberg, *Bir Osmanlı Trajedisi: Tarih yazımının Tarihle Oyunu*, çev. Uygur Abacı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018 [İngilizce orijinali 2003'te basılmıştır]; Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press), 2010, özellikle bölüm 4 ve 5.

³⁰ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 14^b.

³¹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 15^b. Sultan İbrahim'in katli üzerine farklı bir yorum için bkz. Abubekir S. Yücel, “İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli,” *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 12/1 (1999), 40-57.

³² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 16^b. 1656'da yaşanan Çınar Vak'ası'nın temsil ettiği bu kargaşa dönemi *Târih-i Gilmânî*, *Vecîhi Tarihi*, *Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, *Silâhdar Tarihi* ve *Nâimâ Tarihi* gibi dönemi ele alan kroniklerinde detaylı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca bkz. Hrand D. Andreasyan ve Fahri Ç. Derin, “Çınar Vak'ası (Eremya Çelebi Kömürçüyan'a Göre),” *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957): 57-83.

“vezîr-i sahib-tedbîr” Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete geçmesiyle eşkıya ve tuğyan ehline hadlerinin bildirildiğini belirtir.³³ Rakoçioğlu'nun (II. György Rákóczi) itaatsizliği sebebiyle çıkılan Erdel Seferi, Yanova Kalesi'nin fethi, Anadolu'da Abaza Hasan Paşa İsyanı, Varad'ın fethi, müellifin “mefhâr-ı akrân, mümtâz-ı devrân, sertâc-ı ibtihâc-ı dilâverân u gaziyân” gibi sıfatlarla övdüğü Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın³⁴ kırk binden fazla Orta Macar askeri karşısında Erdel'de kazandığı zafer ve sonrasındaki katli (1660) gibi olaylar döneme ait vekâyi'nâmelere benzer şekilde anlatılır. Müellif, Abaza Hasan Paşa taraftarlarının³⁵ yanı sıra Gazi Seydi Ahmed Paşa'yı katletmesi gibi eylemlerinden dolayı Köprülü Mehmed Paşa'yı eleştirmektedir: “Merhûm u mağfûr Gâzî Seyyid Ahmed Paşa'nın eğer bahâdîrlîğın ve eğer mazlûmen katl olunduğın menâkıbı tafsîlen beyân olunmak murâd olunsa dâir-i tahrîr ve mümkin-i takrîr değildir. Hurşiddin zerre ve baherden katre bu mahalle ceride kılınmıştır. Bu devr-i köhne niçe yıllar devir itmek gerek ki bir dahi mâder-i dünyâ böyle bir vücûda mâlik ola.”³⁶

Müellif, diğer taraftan, sarf ettiği şu sözlerle Köprülü Mehmed Paşa'yı savunur bir vaziyet alır: “Gerçi bu vezîr-i ‘âlî-şân hakkında ‘Hûnîdir’ deyü itâle-i lisân olunurdu velâkin hakkü'l-insâf bâ'is-i istihkâm-ı şer'î mübin olduğu mefhûm-ı erbâb-ı yakindir. Zirâ güzlâr-ı cihânı hâr ü hâşâk-ı fesâddan pâk ve vücûd-ı erâzilânı bâdî-i infikâk oldu.”³⁷ Tasvirlerinde ortaya koyduğu eleştirel ve analitik tavır, Şeyhî'nin eserinin kıymetini artırmaktadır. Babasının ölümü sonrası “Fâzıl” ya da müellifin ifadesiyle “Hâfız” Ahmed Paşa (öl. 1676, sadareti 1661-1676)'nın sadarete geçmesi ve bu dönemde gerçekleşen seferler dördüncü bölümün kalan kısmında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Şeyhî, “ırs ve istid'âdıyla nâil-i sadr-ı serîr oldu” dediği Fâzıl Ahmed Paşa'dan büyük bir övgüyle bahseder ve şöyle der:

Çün ol vezîr bin vezîr ve ol âsaf-ı Müşteri-tedbîr mâlik-i hâtem-i mühr-i münîr oldu livâ-yı 'adâlet-ahterleri 'âleme pertev-fikâr olup 'umûm cihân tâze cân buldular. Hakkü'l-insâf ol vezîr-i sâhib-mesâf pâk-meşreb 'âlî-neseb ve Hanefiyyü'l-mezheb kemâl-i hüsn-i edeb ile zirve-i 'ilm ü hilm ü hayâ ile müretteb gerdân-ı zamân mâil-i 'ubûdiyyet-i Yezdân vâkıf-ı

³³ Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine yönelik benzer bir ifade dönemin tanıklarından “Kürd Hatib” diye bilinen Mustafa Efendi'nin risalesinde de yer almaktadır: “Sürûriyla âlem mâl-â-mâl oldu. Erkân-ı devlet arasında kil ü kâl kesildi. Mezbûr Köprülü Mehmed Paşa saltanata bir hidmet itdi ve âb-ı memleket üzre bir muhkem köprü yaptı ki inkrâz-ı devrâna dek dillerde mezkûr ve ekâlimde meşhur olur.” H. Ahmet Arslantürk – Murat Kocaaslan, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatib*, İstanbul: Okur Akademi, 2014, 34. Köprülü Mehmed Paşa'nın tarih yazımındaki farklı tasvirleri için bkz. Çalışır, “A Virtuous Grand Vizier,” 7-17; Cumhur Bekar, “Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı,” *Tarih yazımı* 1 (2019), 62-78.

³⁴ Şeyhî, “Beç Kralı” dediği Habsburg İmparatoru'nun Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın şöhretinden haberdar olduğunu ve kendisine “Timur Paşa” ismini koyduğunu belirtir. Bkz., *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 19^a.

³⁵ “Çünkü vezîr-i 'azam erbâb-ı fesâda rehâ buldu niçelerinin nâ-kâdir evlâdların dahi mazhar-ı tîğ-i şitâb idüb katl eyledi ve bu bahâne ile yevmen fe yevmen ‘Hasan Paşalı’ deyü niçe sâhib-hanedânlar katl olunup 'âmme-i enâma âsîb-i tîğ-ı gazab kesâd virüp ve hânümânlar harâb oldu.” *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 18^a. Abaza Hasan Paşa İsyanı hakkında bkz. Mücteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale's-Sultân* (İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022).

³⁶ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 19^b.

³⁷ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 20^a.

‘irfân olduğundan esâs-ı kârhâne-i şer‘-i mübîn eyyâm-ı sa‘âdetlerinde muhkem ü metîn olup hiç ferdin dâire-i şer‘den ‘udüle bî-mecâl idi.³⁸

Şeyhî, Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadaretinin ilk yıllarında Nemçe ve Macar'ın isyan ettiklerini ve Osmanlı serhaddinde asayiş ve huzuru bozacak işler yapmaya başladıklarını belirtir ve bu sebeple yeni bir sefere çıktığını yazar. Tarih kitaplarında Uyvar Seferi (1663) olarak geçen bu askeri harekâta katıldığı anlaşılan müellif, Köse Ali Paşa, Gürcü Kethüda Mehmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi Yusuf Paşa, Kadızâde İbrahim Paşa, Kaplan Paşa ve Ohri Sancakbeyi Halil Bey gibi önde gelen birçok paşa ve beyin adını zikredip seferde oynadıkları rollere değinir.³⁹ Ciğerdelen Palankası mevkiinde (Štúrovo, Slovakya) Osmanlı askerlerinin kazandığı galibiyet ve kendilerine dağıtılan atiyeler, Uyvar Kalesi'nin muhasara altına alınması ve kale komutanı Adam Forgács'a İbşirli Mehmed Ağa ile gönderilen mektup eserde ayrıntılı bir şekilde yer alır. Kalede Türkçe bilen biri olmadığından Macar dilinde yeni bir mektup yazılıp gönderildiğini söyleyen müellif, Forgács'dan gelen "Bu kal'anın sahibi bizi bu kal'aya harb ü kâtâl ve hıfz u hırâset için koyup kal'ayı viresiz deyü komamışdır. Böyle bir kal'a-yı müstahkemde 'ale'l-'umüm 'alef-i tiğ-i mevhum olmadıkça kal'ayı virmek değil, sefâ-yı hâtırım ile seng-i vâhidesin dahi virmek ne ihtimâldir." şeklindeki olumsuz cevap üzerine Uyvar Kalesi'nin muhasarasının başladığını kaydeder.⁴⁰ 38 gün süren muhasara sonrasında kaleyi müdafaa edenlerin takati kalmamış ve burca diktikleri beyaz bayrakla teslim olmuşlardır. Uyvar Kalesi'ni Küçük Mehmed Paşa'nın muhafazasında bırakan Fâzıl Ahmed Paşa, Belgrad Kışlağı'na çekilir ancak bu defa Zirinoğlu (Kont Miklós Zrínyi) ve müttefiklerinin kış ortasında Kanije serhaddinde bulunan kalelere saldırmaları ve Ösek Köprüsü'nü yakmaları üzerine harekete geçmek zorunda kalır. Kış şartlarının son derece çetin olduğunu yazan Şeyhî, toprağın demire döndüğünü ve çadırları dikmek için demir kazıklar kullanılmasından dolayı bu yıla "Temur Kazık Yılı" denildiğini kaydeder.⁴¹ Bahar aylarında Zirinoğlu'nun bölgedeki harekâta devam ettiğini ve Kanije Kalesi'ni kuşattığını bildiren müellif, Fâzıl Ahmed Paşa'nın orduyla yaklaştığı haberini alması üzerine

³⁸ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 20^b. Şeyhî'nin ifadeleri birçok kaynak tarafından teyit edilmektedir. Bir örnek olarak bkz. "Mecmâ'-i kemâlât ve ehli-i fitnat u kıyâset olmağla "fâzıl" telkib olındı." Mehmet Fatih Gökçek, "Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, 'Târih-i Sülâle-i Köprülü' (Transkripsiyon ve Tahlil)," Marmara Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, 133.

³⁹ Uyvar Seferi ve Osmanlı'nın bu dönemdeki Orta Avrupa politikası ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bkz. Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2012; Kolçak, "... Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasi İktidar," *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* XLIII (2014), 165-192; Karin Sperl, Martin Scheutz ve Arno Strohmeyer (ed.), *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016; Georg B. Michels, *The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021); Kahraman Şakul, *Uyvar Kuşatması 1663* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

⁴⁰ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 23^a.

⁴¹ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysî*, 25^b.

Zirinoğlu'nun Kanije muhasarasını kaldırdığını bildirir. İsmail Paşa ve dokuz eyaletin askerleri bu sırada Ösek Köprüsü'nün tamiriyle görevlendirilmiştir.

Müteakip varaklarda 1074-1075/1664 yılında Macaristan serhaddinde yaşanan olayları detaylarıyla anlatmaya devam eden Şeyhî, Raab Nehri kıyısında Osmanlı ordusunun yaşadığı hezimete ve İsmail Paşa, Bosna Alaybeyi İsmail Bey ve daha nice önemli ismin bu cenkte şehit düşmesine değinir. İstolni Belgrad'a çekilen serdar ve paşalar, yapılan istişare sonucunda savaş yerine barışın daha faydalı olduğuna kanaat getirmişlerdir. Şeyhî'nin "dânâ, sâhib-i re'y-tedbir" şeklinde vasıflandırdığı Budin Valisi Kethüda Gürcü Mehmed Paşa kış aylarında barışla ilgili görüşmeleri yürütmüş ve baharda barışın tesisini sağlamıştır.⁴² Müellif, her ne kadar elde edilen barıştan memnuniyet duysa da iki yıl süren seferdeki büyük can kaybı karşısında hüznüldür: "İmdi bu zikr ittiğümüz ma'rekelerde ne mertebe ecsâd-ı insân zir-i hâkda kalup sergerdân ve niçe hânümanlar harâb u vîrân olduğu bî-gümândır."⁴³

Uyvar Seferi'nden sonra Venedik'e karşı yürütölen Girit Seferi'ne (1645-69) kısaca değinen yazar, Ukrayna ve Lehistan'a yapılan ve bizzat katıldığını ifade ettiği seferlere kitapta daha fazla yer ayırmıştır. Şeyhî, Ukrayna Kazakları Hatmanı Osmanlı yanlısı Petro Doroşenko'nun (öl. 1698) muhafaza ettiği Çehrin Kalesi'nin imdadına Gazi Seydi Ahmed Paşa'nın yetiştirmelerinden Yusuf Paşa'nın maiyetinde divan kâtibi olarak katıldığını belirtir.⁴⁴ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Bucak ve Rumeli eyaleti askerleri üzerine serdar tayin edilen Yusuf Paşa'nın Çehrin Kalesi'ne ulaşmasıyla Leh ordusu kuşatmayı kaldırmıştır. Müteakip varaklarda Yusuf Paşa'nın bölgede Leh askerine karşı verdiği mücadeleyi anlatan müellif, IV. Mehmed'in Kamanıçe Kalesi'ni ele geçirmek niyetiyle çıktığı 1672 tarihli seferde Hotin'e çağrıldıklarını ve Yusuf Paşa'nın Kırım Hanı Selim Giray Han ile Hotin'e gittiğini yazar. Ordu-yı Hümâyün tarafından muhasara edilen Kamanıçe Kalesi dokuz günde ele geçirilmiştir. IV. Mehmed'in 1673 yılında Lehistan'a doğru ikinci bir sefere çıktığını yazan Şeyhî, bu seferde de nice kale ve palankanın tahrip edildiğini, sayısız düşman askerinin öldürölüp esir edildiğini ve Lehistan tarafına serdarlar tayin edilip dokuz yıl daha çeşitli cenkler yaşandığını şu şekilde kaydeder:

Tekrâr evvel-i bahâr-ı firûz-âsârda tertib-i haşmet-i şehriyârî tekmil ve yine Leh memleketine 'atf u 'inân-ı 'azîmetlerin tahvîl kıldılar. Ol sene dahi memâlik-i mezbûrede niçe kilâ' u palankalar tahrib ve 'adû-yı bed-ahterin bî-hisâbı tu 'me-i şemşir ve niçeleri esir-i kayd u zincir oldukları hâric-i takrirdir. Şehriyâr-ı kâmkârın bu hareket-i mürisü'l-bereketlerinde müyesser olan feth u zafer ve gazavât-ı nusret-eser degme? bir târihde bir padişâha müyesser olmuş değildir. Ve fi mâ ba'd dahi Leh tarafının tevbih u cezâsına serdârlar nasb olunup ve dokuz seneye bâliğ oluncaya değin 'ale'd-vedâm kırâl-ı bed-nâma bir lahza ârâm verilmeyüp tâ hadd-i isti'mâna teşebbüs itmedikçe kıyâm itmeğe

⁴² Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi, 27^a.

⁴³ Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi, 27^a.

⁴⁴ Girit ve Kamanıçe seferleri üzerine Türkçe önemli bir literatür oluşmuştur. Örneğın bkz. Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004); Kahraman Şakul, *Kamanıçe Kuşatması 1672* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

dermân bulmadı.⁴⁵

Şeyhî'ye göre aldığı tedbirler sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok fetih ve zafer kazanmasını sağlayan ve sadareti esnasında sadece Osmanlıların değil Hıristiyan milletlerin genelini (‘*ammeten mile-i Nasârâ*) de kendisine başvurup huzura kavuştuğu Fâzıl Ahmed Paşa, henüz ömrünün yarısında sarılık (yerekân) hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁴⁶ Müellif, dördüncü bölüme Fâzıl Ahmed Paşa için kaleme aldığı bir manzume ile son verirken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (öl. 1683, sadareti 1676-1683)'nın sadaretini anlattığı beşinci bölüme paşayı öven şu sözlerle başlar: “Merzihonî [Merzifonî] Kara Mustafa Paşa hazretleri rütbe-i kâim-i makâmlıktan serir-i sadârete nakl olunup ve kudûm-ı şerifleriyle kâşâne-i devleti müşerref ve âbâd ittiledi. Ol vezîr-i kâmrân-nihâd dahi tavassul-i kavânîn-i vüzerâ-yı selef imtisâl kılup ve umûr-ı kâr-ı ‘ibâdullâha pây-i istikâmetin berk ve üstüvâr eyleyüp yevmen fe yevmen bu üslûb ile rehâ viridi.”⁴⁷ Fakat tûl-ı emel sahibi olmaya başlayan, mal ve mülk toplama hırsına kendini kaptıran Kara Mustafa Paşa, kibir ve gururla hareket etmiş ve ihsan kapılarını kapatarak birçok insanın fakir ve muhtaç durumda kalmasına yol açmıştır. Şeyhî, dönemi anlatan yazarlardan özellikle Silâhdar Mehmed Ağa ve Teşrifatçıbaşı Ahmed Ağa'da gördüğümüz bu olumsuz betimlemelerin yanı sıra Kara Mustafa Paşa için şu olumlu cümleyi de sarf eder:⁴⁸ “Ancak hakk’l-insâf ol vezîr-i sâhib-mesâf hazretleri tab’-ı selim ve mizâcları dahi halim olduğunu kâffe-i enâm ‘alim olmuştur.”⁴⁹ Kara Mustafa Paşa'nın devlet işlerini başkalarıyla istişare etmesini bencil ve kendini beğenmiş Reisülküttap [Mustafa] Efendi'nin engellediğini yazan müellif, paşanın bu yüzden –özellikle ulemeden gelecek– faydalı tavsiyelerden mahrum kaldığını söyler:⁵⁰

Meğer umûr-ı rütbe-i riyâsetinde vâkî‘ Reisü'l-küttâb hazretleri dâniş-i ‘akılda hod-pesend ve dâna-yı dehr geçinür hodmend olmağla derece-i sahâbetde dâire-i tedbire bir ferdi idhâl eylemeyüp ancak cem’-i umûr-ı sadâreti hâssaten kendü teşvirine mevkûf idüp ve dâimâ nabız-girlik ile mizân-ı hâtırın vezn eyleyüp bi’l-fi’l fevâid-i zâtiyyesine ihtimâl ve mekâyid-i ‘âkıbetine iğfal ittüklerinden mizân-ı hükümetine ‘ilel târi oldu...

⁴⁵ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 31^a.

⁴⁶ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 31^b. Müellif, bu hastalığın adını “yerekân-ı esved” olarak belirtir ancak hastalık sözlüklerde yerekân/yerakân/yarakan/yerkan olarak geçmektedir. İngiliz diplomat ve tarihçi Paul Rycaut'nun Fâzıl Ahmed Paşa hakkındaki benzer bir tasviri için bkz. Paul Rycaut, *The History of the Turkish Empire, From the Year 1623, to the Year 1677*, London: Printed by J. D. for Tho. Basset, R. Clavell, J. Robinson, and A. Churchill, 1687, 262-263.

⁴⁷ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 32^a.

⁴⁸ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tarih yazımındaki değişen imgesi üzerine bkz. Ramazan Pantık, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı,” (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 30-41.

⁴⁹ *Zeyl-i Vâkı‘a-nâme-i Veysî*, 32^b.

⁵⁰ Silâhdar Mehmed Ağa, Reisülküttap Mustafa Efendi'nin söz ve telkinlerini “Mübtelâ-yı fikr-i fâsid-i serdâr” başlığı altında verir ve paşayı yanlış yöne sevk ettiğini bildirir. Bkz. Nazire Karaçay Türkal, “Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke* (1065-22 Ca.1106/ 1654-7 Şubat 1695),” (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012), 808.

Cümleden mukaddem medhal-i dâire-i tedbîr zümre-i 'ulemâyâ mahsûs iken nüdemâ-i nâ-hemvâr sebebiyle merâsime tağyîr virilüp 'âkıbet mûris-i mekâyid oldı.⁵¹

Ulemaya hürmetin ve tecrübe sahibi kişilerle meşveretin önemini uzun uzadıya anlatan müellif daha sonra Ukrayna Kazakları Hatmanı Doroşenko'nun Osmanlı'ya isyan ettiğini ve bunun üzerine Şeytan İbrahim Paşa'nın serdar tayin edilip Çehrin Kalesi'ne sefere gönderildiğini belirtir. Çehrin Kalesi Osmanlı muhasarası altında iken Moskof askerlerinin bölgeye gelmesi üzerine muhasarayı kaldırmak zorunda kalan Şeytan İbrahim Paşa, başarısızlıktan sorumlu tutulup yedi adamı ve Kırım Hanı Selim Giray Han ile Rodos'a sürgün edilmişlerdir.⁵² Kara Mustafa Paşa bahar gelir gelmez orduyu yeniden toplamış ve sefere bizzat çıkarak Çehrin Kalesi'ni kuşatmıştır (21 Temmuz 1678). Muhasara sırasında Kaplan [Mustafa] Paşa ve askerlerinin Rus ordusu karşısında cesaretle savaştığını belirten Şeyhî, ne var ki bu durumun Kara Mustafa Paşa'nın içinde bir kıskançlık ateşi (*nâr-ı hased*) yaktığını ve Kaplan Paşa'ya gerekli yardımı göndermeyip düşman karşısında yenilmesine sebep olduğunu yazar.⁵³ Neticede Çehrin Seferi'nde her ne kadar Osmanlı ordusu bir zafer kazansa da kıtlık ve pahalılık yüzünden askerler aç kalmış ve nicesi bu sebeple hayatını kaybetmiştir.⁵⁴

İstanbul'a dönen Kara Mustafa Paşa, Vasvar Antlaşması (1664) şartlarını yenilemek için başkente gelen Habsburg elçisi ile görüşmüş, Şeyhî'nin ifadesiyle "istikbâr" eden (kendini büyük gören) paşa, elçinin isteğine olumlu cevap vermeyip "Alaman Seferi" hazırlıklarına başlamıştır. IV. Mehmed'in bu sefere rızası olmadığını gören paşa, padişahı ikna etmek için serhat paşalarından Habsburg tarafından şikâyet eden mektuplar göndermelerini istemiş ve nihayet amacına ulaşmıştır.⁵⁵ Müellife göre 1683 yılında çıkılan Viyana Seferi'nde hıyanet içinde olup gizlice Hırvat tarafı ile iş tutan Orta Macar hâkimi "rezil ve alçak" İmre Tököli (öl. 1705), Reisülküttabın da tavassutuyla sefer güzergâhını değiştirmiştir. Dahası, Viyana önüne çadır kuran İslam ordusu dine aykırı işler yapmış, Ramazan ayında gece-gündüz şarap içmiş ve fuhşiyatla meşgul olmuştur. Tüm bunlar, müellife göre, hezimetin sebeplerindedir.⁵⁶

⁵¹ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 32^b-33^a.

⁵² *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 34^a-34^b.

⁵³ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 35^a.

⁵⁴ Çehrin Seferi ve Şeyhî'nin bu seferle ilgili iddiaları üzerine bkz. Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması 1678*, İstanbul: Timaş, 2022.

⁵⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*, 36^a. Kara Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed dahil savaşa karşı kişi ve grupları ikna etme çabaları için bkz. Songül Çolak ve Metin Aydar, "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme," *Belleten*, no. 301 (2020), 1045-1096. Savaş öncesi yürütülen diplomasi Yasir Yılmaz tarafından incelenmiştir. "The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)," (Basılmamış Doktora Tezi, Purdue Üniversitesi, 2015).

⁵⁶ Benzer değerlendirme ve yorumlar için bkz. Abdülkadir Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri: Dönemin Kısa Panoraması," *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (Merzifon-Amasya, 8-11 Haziran 2000)*, (Ankara: Merzifon Vakfı Yayınları, 2001), 229-239. II. Viyana Kuşatması ile ilgili son bir çalışma için bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul: Timaş, 2021. Şeyhî, Osmanlı müellifleri arasında Almandağı [Kahlenberg] Muharebesi'ni (12 Eylül 1683) kaleme alabilen az sayıdaki görgü şahidinden biridir. Ancak eserde büyük bir hezimetle sonuçlanan söz

Viyana hezimetini sonrası çekilen üzüntü ve meşakkate uzun uzadıya değinse de müellif yazdıklarının esasında yaşananların onda biri kadar bile olmadığını şu sözlerle dile getirir: “Bu gerdiş-i gerdün çünkü envâ’-ı mihnet-nümûn oldu akl ü dâna fehm ü iz’ân idüp evkât güzerânın ‘inâbet ve istiğfâra merhûn itti. Zîrâ bu mesâib-i mezkûrât bir mertebe âsib-i âfât oldu ki tahrir itdügümüz mesâib ‘aşr-ı ‘âşirinin beyânı olmak ne ihtimâldir.”⁵⁷ Sahra ve beldeler cesetlerle dolmuş, defin işinden halk yorgun düşmüştür. Hezimet sonrası hayatını kaybedenler arasında Belgrad Kışlağı’nda bulunduğu sırada gelen fermân-ı hümâyunla idam edilen Kara Mustafa Paşa, Edirne’de asılarak idam edilen Reisülküttap Mustafa Efendi ve Defterdarlıktan azledilip Hisarcık’ta katledilen Hasan Paşa da bulunmaktadır.⁵⁸

Şeyhî’nin anlatısına göre Kara Mustafa Paşa’nın idamı sonrası Kara İbrahim Paşa (öl. 1687, sadareti 1683-1685) sadaret mührünü teslim almış ve ilk iş olarak Macaristan’a bir sefer tertip edip Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa’yı bu sefere serdar tayin etmiştir. Ağır geçen kış şartlarında düzenlenen seferde Şeyhî’nin hâmisi Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa Tımişvar Eyaleti’ne mutasarrıf olup Uyvar Kalesi’ne zahire nakli ile görevlendirilmiştir. Uyvar Kalesi’ni muhafaza edenler Ahmed Paşa’nın çeşitli zorluklar altında kendilerine ulaştırdığı zahireyle can bulmuş ve kalenin düşüşünü bekleyen düşman ordusu hayal kırıklığına uğramıştır.⁵⁹ Diyarbakır Beylerbeyi Şeytan İbrahim Paşa, Budin Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, Karaman Beylerbeyi Abdülmümin Paşa, Adana Beylerbeyi Çerkes Ahmed Paşa ve Rumeli eyaletinden birkaç sancağın askeri Budin muhafazasıyla görevlendirilmişken düşman orduları Tuna Nehri’nin gerisinden, Vaç (Vác) tarafından saldırıya geçmişlerdir. Vaç’ta gerçekleşen muharebede Osmanlı tarafı yenilince galip düşman askerleri Budin’e yürümüş ve Serdar Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri Budin sahasında düşmanla karşı karşıya gelmiştir. Bu muharebede de yenilen Osmanlı ordusu çareyi geri çekilmekte bulmuş, bu esnada Budin Kalesi muhasara altına alınmıştır. Kara Mehmed Paşa kaleyi cansiparane savunsa da Bey Sarayı’nın kapısında kemer altında bulunduğu esnada vücuduna isabet eden bir humbara sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Ne var ki kış geldiğinde düşman ordusu muhasarayı kaldırmış, can havliyle Budin önünden ayrılan ordunun metrislerde bıraktığı cephane ve mühimmatı kaleye taşımak üç aydan fazla sürmüştür.⁶¹

Muhasara sonrasında Şeytan İbrahim Paşa’nın Budin’e beylerbeyi olarak atandığını yazan Şeyhî, Budin Kalesi’nin yıkılan yerlerini tamir etmek için Hazine-i Âmire’den bol miktarda mal ve para geldiğini belirtir. Serdar Mustafa Paşa bu sırada Belgrad Kışlağına çekilmiştir. Şeytan İbrahim Paşa’nın Budin’de gerekli düzenlemeleri yaptığını düşünen Sadrazam Kara İbrahim Paşa, Abdurrahman Paşa’yı Budin’e vali atamış ve Şeytan İbrahim Paşa’yı da Mustafa Paşa

konusu muharebenin anlatıldığı varak eksiktir. Bu hususa dikkatimi çeken Dr. Kahraman Şakul’a teşekkür borçluyum.

⁵⁷ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 42^b.

⁵⁸ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 43^a.

⁵⁹ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 43^b.

⁶⁰ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 45^b.

⁶¹ *Zeyl-i Vâkı’â-nâme-i Veysi*, 47^a.

yerine serdar tayin ederek emri altına almış bini aşkın güzide asker vermiştir. Bu esnada Uyvar'ı muhasara eden düşman orduları, yardıma gelen Osmanlı askerlerinin nehirden geçmelerine izin vermemiştir. Şeytan İbrahim Paşa ordunun tamamını Uyvar'a sevk etmeyi düşünse de İstolni Belgrad Baş Ağası ve o seviyedeki başka kişilerin yönlendirmeleri üzerine Estergon'u muhasara etmenin daha uygun olduğuna karar vermiştir. Durumdan haberdar olan düşman ordusu Tuna üzerinden harekete geçip muhasara altındaki Estergon'un imdadına yetişmiş ve Osmanlı askerlerini top ve tüfek ateşiyle yenilgiye uğratmıştır. Tarumar olan asker Ösek ve Belgrad'a kadar kaçmış, tekrar muhasara altına alınan Uyvar neticede Habsburg tarafının eline geçmiştir (19 Ağustos 1685). Diğer kaynaklarda bu kadar detaylı bir tasvirine rastlamadığımız Uyvar'ın kaybindan büyük üzüntü duyduğu açık olan Şeyhî hislerini şu şekilde aktarmaktadır:

Serdâr İbrahim Paşa bu denlü leşker-i enbûhe mâlik iden bi-emrillâh bir işe medâr idemeyüp ve kal'a-yı Uyvâr'ı dahi küffâr-ı bî-dîne aldırmağa bâdî oldu. İmdi bundan kıyâs olunup ve erbâb-ı fehm u ferâset im'ân eyler ki bu kal'a-yı Uyvâr'a isâbet iden musîbet-i sâni cidâl-i geşt-i Kerbelâ olduğu bî-iştibâhdır... Bu kal'a-yı Uyvâr şeref-i imân ile pür-emvâl iken istiğlâb-ı 'udvân ile ve âsâr-ı kaht-ile gürûh-ı insân hâyib ü sergerdân üç sene kadar bu veçhile mihnet-keşân olduklarından gayri 'âkıbet bî-meded ü bî-dermân zir-i pâ-yı 'udvân ve hânümânları hâk ile yeksân ve evlâd u ensâblarıyla pîr u civânları bî-nâm u şân olduklarında mı bu gerdiş-i devrân ma'mûr ve âbâdan idi?⁶²

Uyvar'ın düşüşü haberi İstanbul'a ulaştığında şehirde büyük şaşkınlık yaşanmış, Şeytan İbrahim Paşa'nın katline ferman olunup yerine Abdurrahman Paşa serdar atanırken Budin Eyaleti Çiftelerli Osmanpaşazâde Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Yeni tayin sonrası hamisi Ahmed Paşa ile Ösek'ten Budin'e doğru harekete geçtiklerini belirten Şeyhî bu esnada Abdurrahman Paşa'nın Belgrad'a gittiğini yazar. Öte yandan Kara İbrahim Paşa'nın sadareten azli üzerine Sarı Süleyman Paşa (öl. 1687, sadareti 1685-1687) veziriazamlığa getirilmiş, idaredeki bu değişikliklerle Kapudan Ahmed Paşa serdarlığa, Abdurrahman Paşa Budin'e ve Ahmed Paşa da Sivas'a beylerbeyi atanmıştır. Ancak Ahmed Paşa Sivas'a gitmeyip eskiden olduğu gibi Ösek muhafazasıyla görevlendirilir. Kısa sürede gerçekleşen bu yoğun üst düzey atamalar duyanları hayrete düşürmüş ve Şeyhî'nin ifadesiyle herkes bu durumu farklı yorumlamıştır. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa, selefi Kara İbrahim Paşa'nın mal ve erzakını miriye zapt ettikten sonra kendisini Rodos'a sürmüştür.⁶³

Macaristan'a serdar tayin edilen Kapudan/Kethüda Ahmed Paşa Belgrad'a ulaşmış ancak düşman ordusu karşısında bir varlık gösterememiştir. Kitabını tamamladığı 1097/1686 yılı baharında Macar serhaddindeki Osmanlı askerlerinin zor günler geçirdiğini ve hepsinin Sadrazam Sarı Süleyman Paşa'nın büyük bir orduyla bölgeye gelmesini beklediklerini ifade eden müellif, çekilen kıtlık ve açlığa bir kez daha vurgu yapar ve şunları der:

⁶² *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysi*, 50^a-50^b.

⁶³ *Zeyl-i Vâkı'â-nâme-i Veysi*, 54^a-54^b.

Bir yandan istiğlâb-ı a'dâ ve bir taraftan istilây-ı kaht u galâ 'âmme-i enâma ve kâffe-i 'âleme eşedd-i iştidâ ile sârî vü târî olduğu zâhirdir. Ve cemî'-i ezmânda devr-i hazret-i Âdem hazretlerinden ilâ yevminâ hâzâ zümre-i İslâm'a bu def'a havâle olan kahr u ibtilâ olmuş değildir... İbtîlâ-yı kaht u galâ şol dereceye bâliğ u hüveydâ oldu ki cemî'-i buldân u kasabât u sahrâ eşedd-i cû' isâbetiyle pür-mevtâ olup ve re'âyâ vü berâyâ bu üslûb üzerine sûk ve sokâklarda demet misâli kırılıp ve lâşelerine kimesne i'tibâr eylemeyüb kût-ı kilâb olurlar.⁶⁴

Yaşanan felaketlerin sadece Macar serhaddine münhasır kalmadığını belirten Şeyhî, dört bir taraftan benzer haberler geldiğini belirtir. Müellifin açıklık sebebiyle yaşananlar karşısında “âlâ kavli'r-râvî” kaydıyla aktardığı bir rivayet okuyucuları dehşete düşürmektedir. Buna göre, bir misafir bir reyanın hanesine girmiş ve tencerede et pişirildiğini görmüştür. Misafir, aç olması sebebiyle pişen etten biraz alıp yemek ister ancak evin hanımı kendisini durdurur. Misafir, “Neden böyle yapıyorsun?” diye sorduğunda kadın, kocasının öldüğünü, evdeki aç çocukları doyurmak için kocasının cesedini gömmeyip sakladığını, tencerede kaynayan etin de bu cesetten bir parça olduğunu söyler.⁶⁵ Tarihçesini, “Ata evladâ, evlad ataya rahm u şefkat idüp nigerân değillerdir. Heman cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn 'inâyet ve merhamet idüp bu belâlardan emîn eyleye, âmin.”⁶⁶ cümlesiyle bitiren müellif, böylece XVII. yüzyılın ikinci yarısına dair başka kaynaklarda bulunması güç bazı bilgi ve yorumları okuyucusuna aktarmış olur.

Sonuç

İsmet Parmaksızoğlu, on yedinci yüzyıldan günümüze kalan çok sayıda yerel tarihçeyi üç ana başlık altında toplamıştır: a) Zafer ya da sefer gibi önemli bir olaydan etkilenecek sadece o olay özelinde kaleme alınan eserler, b) Padişah, serdar, uçbeyi ya da cephe komutanı gibi bir olayın kahramanını övmek adına yazılan eserler, c) Bir olayı anlatırken kendisini tanıtmayan, bir bakıma halk söylentilerini derleyen anonim eserler. Parmaksızoğlu'na göre 1683'te başlayıp 1699'a dek süren Avusturya Savaşları ile ilgili eserler on yedinci yüzyılda Macar serhaddi ile ilgili yazılan tarihçeler arasında ayrı bir kategori oluşturur ve Şeyhî'nin kitabı bu dördüncü kategori içinde yer almalıdır.⁶⁷ Gerçekten de *Vâkı'a-nâme'sine nazîre yazdığını* ifade etmesine

⁶⁴ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^a.

⁶⁵ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^a-56^b. Kıtlık zamanlarda görülebilen bu tür olaylara on altıncı yüzyılın başında Sivas'ta yaşanmış bir örnek için bkz. Şeyh Receb-üs Sivâsî, *Hidayet Yıldız: Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, çev. Hüseyin Şemsi Güneren, yayına haz. M. Fatih Güneren, (İstanbul: Seçil Ofset, 2000), 84-85; “Küçük Buzul Çağı”nın Osmanlı coğrafyasına etkisi üzerine Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Alfa, 2020). [İngilizce orijinali 2011'de basılmıştır]; Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014).

⁶⁶ *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysî*, 56^b.

⁶⁷ Parmaksızoğlu, “Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi,” 1082. On yedinci yüzyıl Osmanlı tarih yazımının bir dökümü için bkz. Abdülkadir Özcan, *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*, İstanbul: Kronik, 2020. Rhoads Murphey, bir makalesinde bu dönemde yazılan tarihi eserleri kavramsal bir yaklaşımla ele almaya çalışmıştır. Rhoads Murphey, “Ottoman Historical Writing in the Seventeenth Century: A Survey of the General Developments of the Genre after the Reign of Ahmed I (1603-1617),” *Archivum Ottomanicum* 13 (1994), 277-312.

rağmen Veysi'nin kurgusuyla hareket etmeyen, kimi yerde nasihatname, kimi yerde siyasetname tarzı bir anlatıma yer veren, kitabının büyük bir bölümünü on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Macar serhaddinde yaşananları aktarmak için yazdığı anlaşılın müellifin eserini net bir tasnife tabii tutmak mümkün değildir. Şeyhi'nin telif ettiği kitaba bir isim vermemesi, tasnif meselesine ilaveten adlandırma sorununu da beraberinde getirmektedir.

Şeyhi'nin eseri yalnızca bireysel ve toplumsal hayattaki ahlâkî zaafı, liyakat sahibi insanların takdir görmemesine ve II. Viyana Seferi sonrası yaşanan felaketlerin anlatısına yönelik değildir. Eserde, a) Osmanlı ordusu ve halkının düşman orduları yanı sıra açlık, kıtlık ve soğukla olan mücadelesi, b) Felaket ve belalara uğranılmasının sebebinin Müslüman toplumun gaflette olmaları ve sâlih ameli terk etmeleri, c) Tarihte bir "Altın Çağ" aramanın beyhudeliği üzerinde durulmuştur. Eser, özellikle bu son noktada Veysi'nin *Vâkı'a-nâme*'si ile benzer bir yaklaşım ortaya koymakta, okuyucusuna geçmişe ve yaşadığı çağa yönelik yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Serhat merkezli bir anlatı sunan ve döneme ait diğer eserlerde yer almayan birçok detayı kayıt altına alan tarihçe, Osmanlı hanedanı ve Köprülü ailesinden paşaların hamiliğinde yazılan İstanbul merkezli tarih metinlerine bir alternatif sunmaktadır.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar:

- Arslantürk, H. Ahmet ve Murat Kocaaslan, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatib*. İstanbul: Okur Akademi, 2014.
- Gökçek, Mehmet Fatih. "Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, 'Tarih-i Sülâle-i Köprülü' (Transkripsiyon ve Tahlil)." Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.
- Karaçay Türkal, Nazire. "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106/ 1654-7 Şubat 1695)." Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.
- Mühürdar Hasan Ağa, *Cevâhirü't-Tevârih*. Hazırlayan Ebubekir Siddık Yücel. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2013.
- Ösekli Şeyhi İbrahim Efendi, *Zeyl-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, no. 608 ve 4237/3.
- Rycaut, Paul. *The History of the Turkish Empire, From the Year 1623, to the Year 1677*. London: Printed by J. D. For Tho. Basset, R. Clavell, J. Robionson, and A. Churchill, 1687.
- Şeyh Receb-üs Sivasi, *Hidayet Yıldız: Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*. Çeviren Hüseyin Şemsi Güneren. Yayına Hazırlayan M. Fatih Güneren. İstanbul: Seçil Ofset, 2000.
- Veysi, *Hâb-nâme-i Veysi*. Hazırlayan Mustafa Altun. İstanbul: MTV Yayıncılık, 2011.

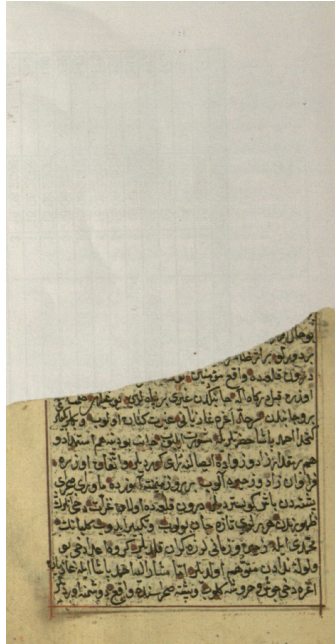
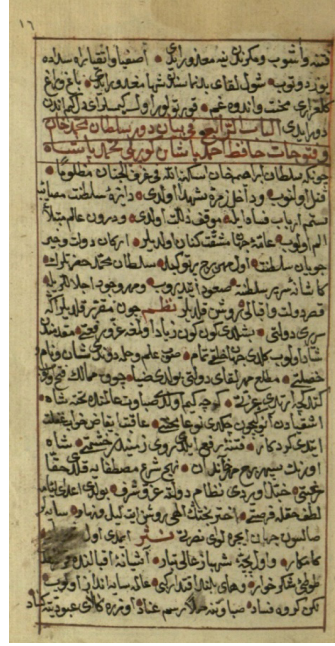
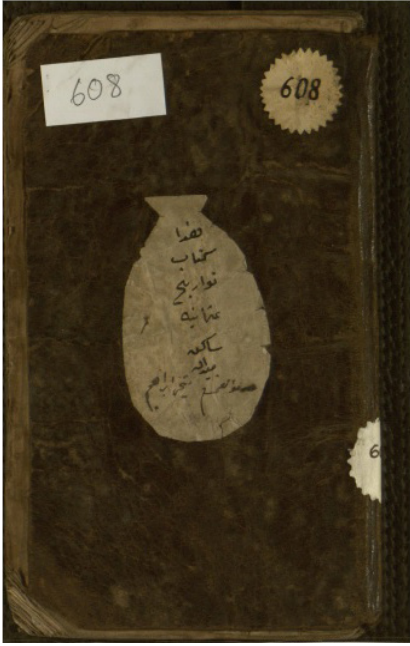
İkincil Kaynaklar:

- Andreasyan, Hrand D. ve Fahri Ç. Derin. "Çınar Vak'ası (Eremya Çelebi Kömürcüyan'a Göre)." *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957): 57-83.
- Bekar, Cumhuri. "Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı." *Tarihyazını* 1 (2019), 62-78.

- Çalışır, M. Fatih. "A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)." Basılmamış Doktora Tezi, Georgetown Üniversitesi, 2016.
- Çolak, Songül ve Metin Aydar. "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme." *Bellekten*, no. 301 (2020), 1045-1096.
- Gülsoy, Ersin. *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004.
- Gürbey, Hüsnü. Mahsuni Gül ve Hakkı Taşğın. "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Ardından Hacı Bektaş Veli Dergâhındaki Eşyaların Durumu." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 101 (2022), 421-440.
- İlgürel, Mücteba. *Abaza Hasan Paşa İsyanı: Hurûc ale's-Sultân*. İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022.
- İnbaşı, Mehmet. *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004.
- Karademir, Zafer. *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Kaya, Bayram Ali. "Veysi." *TDV İslâm Ansiklopedisi* 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013: 76-77.
- Kolçak, Özgür. "...Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasi İktidar." *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* XLIII (2014), 165-192.
- Michels, Georg B. *The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021.
- Murphey, Rhoads. "Ottoman Historical Writing in the Seventeenth Century: A Survey of the General Developments of the Genre after the Reign of Ahmed I (1603-1617)." *Archivum Ottomanicum* 13 (1994), 277-312.
- Özcan, Abdülkadir. "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri: Dönemin Kısa Panoraması." *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (Merzifon-Amasya, 8-11 Haziran 2000)*. Ankara: Merzifon Vakfı Yayınları, 2001, 229-239.
- _____. *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*. İstanbul: Kronik, 2020.
- Pantık, Ramazan. "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı." Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi." *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 11-15 Ekim 1976: Kongreye Sunulan Bildiriler, 2. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, 1073-1094.
- Piterberg, Gabriel. *Bir Osmanlı Trajedisi: Tarihyazımının Tarihle Oyunu*. Çeviren Uygur Abacı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Sperl, Karin. Martin Scheutz ve Arno Strohmeier (Editör). *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*, Eisenstadt: Burgenländische Landesarchiv, 2016.
- Şakul, Kahraman. *Kamaniçe Kuşatması 1672*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *II. Viyana Kuşatması / Yedi Başlı Ejderin Fendi*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *Uyvar Kuşatması 1663*. İstanbul: Timaş, 2021.
- _____. *Çehrin Kuşatması 1678*. İstanbul: Timaş, 2022.

- Şen, A. Tunç. "The Dream of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veysi and His Habname." Sabancı Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Tezcan, Baki. *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- _____. "From Veysi (d. 1628) to Üveysi (fl. ca. 1630): Ottoman Advice Literature and Its Discontents." *Reforming Early Modern Monarchies: The Castilian Arbitristas in Comparative European Perspectives*. Hazırlayan Sina Rauschenbach ve Christian Windler. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016, 141-156.
- Ünal, Mehmed Ali. "Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmed Paşa." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 10 (2011): 1-24.
- White, Sam. *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*. Çeviren: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa, 2020.
- Yılmaz, Yasir. "The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)." Basılmamış Doktora Tezi, Purdue Üniversitesi, 2015.
- Yücel, Abubekir S. "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli." *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 12, no.1 (1999): 40-57.

Ekler

Öskeli Şeyh İbrahim Efendi, *Zeyli-i Vâkı'a-nâme-i Veysi*. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 608.

تشم
الهي رحمة للعالمين
امير همه انت انبياء مرسلين
فاتح اولدي مطلع حجازي وعودي عاليه
باشم قويدى نه قلت بعرضه اول سرورك
اوكت سكر بيت عالم انت عشقنه بلوك وجود
معنى اولدر جميع انبياءه اولين
بلده اكنده سيد اوليائى كاهدين
هرماه امت اولدي هم شفيع المذنبين

نشر اول حضرت درگاه اهديت و اول صل غنچه روضه محمديت و مطلع هر سهر انلاك
نظير قطاب لولاك لولاك ما خلقت الا لولاك در كه نورشيد وجود تا بنهجري باعث ايجاد عالم
و موجب خلقت آدم اولدر سيما صلوات صداقت سيما ال و اولاد و اصحاب اولر سبه اولر سبه اولر
برلى بيوره حقيقت و زيور اى روضه شريفه اولوب و نظير ستايش رسول اولدر توى بو حديث
شريفه سمولدر اصحاب كالنجوم اقتدتم الهدى سترى شريفى ما صدر اولوب سهر سهاره و انبه
دين و ارمان بگين كارخانه شريف تين اولدر توى تقويم علوم ارباب يقيندر كه ساهه زمينى تلوينات
شريفه باث و بلى و تضياف باث الضياف اولوب تعليم غيرت ان صداقتى الى انقراض
الدرين باعث تا بيد اسس ايمان و زيور روضه كتاب ايمان اولدر توى بى رب و بى كادر صلوات الله
تعالى عليهم اجمعين * بارى جريدت كتاب مستطاب و باعث كشيده بطور شكين قطاب *

تمت هذه الرسالة المعينه لتاريخ العقاب في رجة البرى امام قلعه يسم بقلم سخي ابراهيم افندي
كاتب ديوان حفة لوط عثمانى زاه احمد باث حفظ قلعه اوكت بانكرس و على يد الصنف
الحق مصطفى صحت بن احمد عرفه المعروف بن الاقرانه بيرضت اولغلى في سنة ١٧٨٤ في شهر
هذه السنة السوال الحكيم في يوم الخميس في مدينة انقره من المدة الزكية امه يا مع
بحرته سيدنا و مينا محمد و اله و صبحه اجمع

İsmet Parmaksızoğlu'nun istinsahı, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, no. 4237/3.

